

Grzybowski, Michał Marian

Życie katolickie Płocka czasów II Rzeczypospolitej (1918-1939)

Studia Płockie 30, 277-292

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Michał Marian Grzybowski

ŻYCIE KATOLICKIE PŁOCKA CZASÓW II RZECZYPOSPOLITEJ (1918-1939)

Konieczność podjęcia tematu

Na kościelne dzieje Płocka lat II Rzeczypospolitej (1918-1939) złożyły się przede wszystkim losy wielu postaci stanu duchownego związanych z tym miastem, monografie stosunkowo licznych i różnorodnych jego społeczności grupujących określone kategorie płocczan, a także lokalne i narodowe ośrodki kultu gromadzące – z udziałem i pod przewodnictwem kleru – duże rzesze wiernych tego grodu. Każda z tych postaci i społeczności, na miarę swych zdolności, oraz w zakresie uprawnień i obowiązków angażowały się na rzecz środowisk, za których duchowy stan i obraz w dużym stopniu czuły się odpowiedzialne. Wyjątkowy czas tych przedsięwzięć, przypadający na powrót Polski po 123 latach niewoli do grona suwerennych państw Europy, stawiał przed Kościołem katolickim, także przed jego częścią z miasta Płocka, dodatkowe zadanie – aktywne włączenie się w ogólnonarodowy proces restauracji sił fizycznych i moralnych narodu polskiego.

Temat, zdawałoby się, już dokładnie przeanalizowany i szczegółowo opisany, de facto nie doczekał się dotąd ujęcia w jednym studium. W niepełnym wymiarze przedmiotowym i czasowym potraktował go w swej historycznej monografii Płocka arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski. W drugim, poprawionym i uzupełnionym wydaniu swego dzieła z 1931 r. autor wprowadził, w stosunku do swego wcześniejszego opracowania, ukończonego podczas I wojny światowej, już tylko nieliczne nowe postaci i zdarzenia, zamykając całość na 1930 roku.¹

Prawie nic nie zostało napisane o miejscu i roli Kościoła katolickiego w życiu Płocka z lat 1918-1939 w zbiorowej pracy p. t. „Dzieje Płocka” przygotowanej staraniem Towarzystwa Naukowego Płockiego. Mimo dwóch wydań tego obszernego dzieła, Płock lat drugiej Rzeczypospolitej, pióra Benona Dymka, ukazany został tylko i wyłącznie jako prolog i swego rodzaju przedpole dla rzeczywistości

¹ Por. Arcybiskup A. J. Nowowiejski, Płock. Monografia historyczna napisana podczas wojny wszechświatowej, poprawiona i uzupełniona w roku 1930. Wydanie II, Płock [1931]. Reprint wydany w 1990 r. staraniem Płockiego Wydawnictwa Diecezjalnego.

powstałej tutaj po 1945 roku. Przy tej konwencji nie mogło być tam, naturalnie, miejsca dla dokonań osób i stowarzyszeń spod znaku Chrystusa.²

Wybiórczo i po części tylko, zważywszy tym razem na racje metodologiczne, obraz Kościoła katolickiego w Płocku okresu 20-lecia międzywojennego zarysowali autorzy najpopularniejszych opracowań poświęconych historii diecezji płockiej. Uwagi te trzeba odnieść w równej mierze do Ryszarda Bendera,³ Andrzeja Gretkowskiego,⁴ czy Tadeusza Żebrowskiego.⁵ Z tego samego powodu także większe publikacje biograficzne, encyklopedyczne i słownikowe o postaciach płockich, zaledwie wycinkowo – w mniejszych lub większych fragmentach – ukazują katolicyzm społeczności Płocka lat 1918-1939. Znamionuje to książki takich autorów jak: Jan B. Nycek,⁶ Henryk Seweryniak i Rafał Bednarczyk,⁷ Jerzy Stefański,⁸ jak również pracę zbiorową pod redakcją Andrzeja Suskiego, Wojciecha Góralskiego i Tadeusza Żebrowskiego.⁹ Podobne luki w odniesieniu do podejmowanego tematu ma także „Kalendarium życia Antoniego Juliana Nowowiejskiego biskupa płockiego 1908-1941”.¹⁰

Uwzględnienie, nawet w zarysie, treści wszystkich wymienionych opracowań i innych jeszcze publikacji w jednym studium poświęconym katolickim aspektom dziejów Płocka lat międzywojennych jest więc uzasadnione. Można mieć nadzieję, że nie tylko wypełni ono wyraźną lukę w dziejach Kościoła na Mazowszu, ale też – a właściwie przede wszystkim – zainspiruje autorów i redaktorów przygotowywanej na nowo historii Płocka. Dzieło to, którym Towarzystwo Naukowe Płockie przedstawi zapewne już pełną historię szczególnych miejsc tego miasta nad Wisłą, we właściwym świetle zaprezentuje też znaczące osobistości, np. biskupów płockich, w pierwszej kolejności abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego.¹¹

² Por. Dzieje Płocka. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione. Komitet red. Jakub Chojnacki – przewodniczący, Stanisław Chrzanowski, Maria Kieffer – Kostanecka, Stanisław Kostanecki, Płock 1978.

³ Por. R. Bender, Z życia diecezji płockiej w latach 1914-1939 [w] „Studia Płockie” tom III. Kościół Płocki XI – XX wieku. Jubileuszowa Księga Pamiątkowa 900-lecia Diecezji. Część I. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Kłoczowskiego, Płock 1975 s. 359-375.

⁴ A. Gretkowski, Katolicyzm społeczny na przykładzie działalności charytatywno-społecznej w diecezji płockiej w I połowie XX wieku (zagadnienia wybrane), Płock 2001.

⁵ T. Żebrowski, Zarys dziejów diecezji płockiej, Płock 1976.

⁶ Por. J. B. Nycek, Ludzie i książki. Słownik biograficzny ludzi książki i pióra województwa płockiego, Płock 1983.

⁷ Por. H. Seweryniak, R. Bednarczyk, Ojcostwo i miłosierdzie. Biskup Leon Wetmański (1886-1941), Płock 1999.

⁸ Por. J. Stefański, Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach, Płock 1995.

⁹ Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej śmierci. Praca zbiorowa pod red. bpa A. Suskiego, ks. W. Góralskiego i ks. T. Żebrowskiego, Płock 1991.

¹⁰ Por. Kalendarium życia Antoniego Juliana Nowowiejskiego biskupa płockiego 1908-1941. Opracował ks. M. M. Grzybowski, Płock 1992.

¹¹ Cytowane „Dzieje Płocka” kilka razy wspomniały abpa A. J. Nowowiejskiego w zasadzie tylko w przypisach jako autora znanej monografii historycznej o Płocku, a następnie jako ofia-

Opatrznościowy promotor

Wśród niewielu osób, bez których powszechnych dziejów Płocka nie można byłoby uznać za dzieło w zupełności adekwatne, wymienia się właśnie Arcybiskupa – postać od ponad stu lat będącą, i po dzień dzisiejszy pozostającą, wzorem aktywności i skutecznego działania, a przede wszystkim opatrznosciowym promotorem licznych historycznych zdarzeń w ogólnej historii tego miasta, diecezji i po części całego Kościoła Polskiego.¹²

Kiedy A. J. Nowowiejski uczył się w płockim Seminarium Duchownym – był tam dziekanem alumnów, studia w petersburskiej Akademii Duchownej ukończył ze stopniem magistra,¹³ po powrocie do Królestwa swą obecność w kapitule katedralnej płockiej zapisał nie tylko piastowanymi tak godnościami, ale odpowiedzialnym nadzorem nad restauracją katedry.¹⁴ Nowe awanse na stanowiska regensa Seminarium Duchownego i wikariusza kapitulnego uczyniły go pierwszym po biskupie i szybko otworzyły drogę do tej godności i na ten urząd. Odtąd Płock bez reszty zdominowany został nieprzeciętną osobowością Antoniego Juliana Nowowiejskiego,¹⁵ który bez mała całe życie związał z tym miastem,

re eksterminacji ludności polskiej podczas II wojny światowej. Zob. F. Dorobek, Płock w latach okupacji hitlerowskiej [w] *Dzieje Płocka...*, dz. cyt., s. 445; zob. też: Indeks osób [hasło] Nowowiejski Antoni Julian, biskup [w] *Dzieje Płocka...*, dz. cyt., s. 655.

¹² Zob. np. A. Bochnak, Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego dwudziestopięciolatec rządów w diecezji płockiej, Kraków 1933; S. Bońkowski, M. Grzybowski, M. Pacuszkiewicz, T. Żebrowski, Arcybiskup Antoni J. Nowowiejski (1858-1941) [w] *W nurcie zagadnień posoborowych*. T. 3. Warszawa 1969 s. 359-390; M. M. Grzybowski, Arcybiskup Nowowiejski Antoni Julian (1858-1941), *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939-1945*. Wyd. 2, Płock 2002 s. 20-24; Tenże, Nowowiejski Antoni Julian, *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1918-1981* pod red. L. Grzebieńia. T. 6, Warszawa 1983 s. 566-574; W. Jezusek, *Męczeński koniec Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego Biskupa Płockiego (1858-1941)*, Płock 1947. B. Kumor, Nowowiejski Antoni Julian, *Polski Słownik Biograficzny*. T. 23 s. 398-400; W. Mąkowski, *Pięćdziesiąt lat 1881-1931 pracy kapłańskiej J. E. Ks. Arcybiskupa D-ra Ant. J. Nowowiejskiego Biskupa Płockiego*. Odbitka z „Miesięcznika Pastorskiego Płockiego”, Płock 1931; Cz. Pacuszka, Arcbp Antoni J. Nowowiejski więzień Działdowa, „Ateneum Kapłańskie” R. 38: 1946 t. 45 s. 245-265; A. Pęski, J. E. ks. Antoni Julian Nowowiejski, pasterz diecezji płockiej, „Przegląd Katolicki” R. 46: 1908 nr 51 s. 801-802; J. Umiński, Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski Biskup Płocki (1858-1941), „Nasza Przyszłość” R. 1: 1946 s. 173-192; S. Zielonka, *Życiorys dostojnego Jubilata 1858-1881-1931, „Sum Corda”* R. 5: 1931 nr 3 (23) s. 2-7.

¹³ M. M. Grzybowski, Antoni Julian Nowowiejski (1858-1941) [w] *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941)*. W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 9-16.

¹⁴ L. Grabowski, *Wskrzeszenie renesansowego klejnotu. Ostatnia wielka przebudowa katedry płockiej pod patronatem ks. Antoniego Juliana Nowowiejskiego* [w] *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941)*. W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 31-141.

¹⁵ Bardzo interesujący przekaz pozostawił na ten temat ks. L. Grabowski. Zob. tenże, *Sylwetka duchowa arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (wspomnienia)* [w] *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941)*. W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 419-453.

zasiadając na stolicy biskupiej tego miasta nieprzerwanie przez 33 lata, to jest od 1908 do 1941 roku.¹⁶

Jako biskup płocki, w trosce o powierzoną mu stolicę i diecezjan, systematycznie dokonywał przeglądu aktualnego stanu spraw, którymi przyszło mu kierować; zgłębiał tę rzeczywistość, odnosił ją do oczekiwanych rozwiązań i podejmował wysiłki, aby nadażyć za wszelkimi aktualnymi wymogami, jakie na bieżąco stawało życie episkopalnym przewodnikiem. Wykorzystywał ku temu wszelkie możliwe wówczas środki. Tak więc do wiernych z Płocka i całej diecezji kierował swoje listy pasterskie oraz komunikaty,¹⁷ zarządzenia i inne pisma, które docierały do adresatów z ambon kościelnych, druków ulotnych, stron „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”. Stałą łączność z miastem i diecezją utrzymywał poprzez stworzone przez siebie i wydawane w Płocku dwa czasopisma religijne: tygodnik – „Hasło Katolickie” oraz dziennik – „Głos Mazowiecki”. W pracach tych opierał się na urzędnikach swojej administracji kurialnej, korzystał z duchowego i liturgicznego wsparcia kapituły katedralnej,¹⁸ ściśle współpracował na polu nauki i wychowania z księżmi profesorami Seminarium Duchownego.¹⁹

Największe znaczenie miała tutaj Kuria Diecezjalna Płocka, której agendy stanowiły dla biskupa podstawowe narzędzie w realizacji jego uprawnień i powinności. Stanowisko wikariusza generalnego, czyli pierwszej osoby po biskupie, do 1927 r. zajmował w niej magister św. teologii, protonotariusz apostolski, prepozyt kapituły katedralnej płockiej ks. prał. Wincenty Petrykowski, a po jego śmierci, w 1928 r. objął je bp sufragan płocki Leon Wetmański.

Także doświadczonym kapłanom powierzone zostało kierowanie poszczególnymi wydziałami kurialnymi, a więc odpowiedzialnymi za sprawy kultu, duchowieństwa i wiernych, administrację i kondycję ekonomiczną, jak również orzecznictwo sądów kościelnych. Kierowali nimi tacy duchowni, jak Piotr Borniński, Marian Felicki, Stanisław Figielski, Józef Michalak, Adam Pęski, Aleksander Rzewnicki i Kazimierz Targowski. Natomiast wśród wyróżniających się pracow-

¹⁶ M. M. Grzybowski, Posługi sakramentalno-pastoralne Antoniego Juliana Nowowiejskiego biskupa płockiego (1908-1941) [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 143-184.

¹⁷ H. Seweryniak, Eklezjologia listów pasterskich arcybiskupa Juliana Antoniego Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 393-403. Zob. też: Tenże, Teologia społeczna w listach pasterskich arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 405-415.

¹⁸ W. Góralski, Skład osobowy kapituły płockiej w okresie rządów diecezją arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 203-217.

¹⁹ Zob. Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku w roku Jubileuszu 400-lecia.. Informator. Pod red. R. Jaworskiego, Płock 1994; M. M. Grzybowski, Z dziejów Seminarium Duchownego diecezji płockiej 1594-1994, Płock 1994; zob. też: R. Kamiński, Koncepcja duszpasterstwa arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 361-391.

ników tych wydziałów znaleźli się m.in. Józef Antoniak, Piotr Dmochowski, Stanisław Dulczewski, Waclaw Jezusek, Czesław Kaczmarek, Jan Karwowski, Tomasz Kowalewski, Józef Strojnowski i Stefan Szyller. Pełne wykazy pracowników Płockiej Kurii Diecezjalnej z lat 1918-1939 i zajmowane wtedy przez nich stanowiska odnotowane zostały w corocznie wydawanych drukiem stosownych katalogach.²⁰

Drugim w Płocku, po Kurii Biskupiej, znaczącym także dla tego miasta, wpływowym środowiskiem kościelnym było Seminarium Duchowne – najstarsza wyższa uczelnia Mazowsza. W latach 1918-1939 wykładali tutaj tacy księża profesorem, jak Józef Antoniak, Piotr Borniński, Marian Chwiłowicz, Aleksander Dmochowski, Tadeusz Duplewski, Marian Felicki, Franciszek Flaczyński, Antoni Jagłowski, Franciszek Jarniński, Stanisław Jaźwiński, Waclaw Jezusek, Franciszek Klimkiewicz, Piotr Kontecki, Tomasz Kowalewski, Henryk Lipka, Adam Maciejewski, Józef Malinowski, Ignacy Marciniak, Władysław Mąkowski, Józef Michalak, Andrzej Michel, Adam Pęski, Alojzy Poszwa, Jan Pruski, Leon Pryba, Franciszek Sieczka, Feliks Słonicki, Józef Sobociński, Karol Stadnicki, Kazimierz Starościński, Wojciech Bolesław Strzeszewski, Rafał Szefer, Adolf Szelażek, Jan Szydłowski, Leonard Świdorski, Józef Umiński, Stefan Walczykiewicz, Leon Wetmański, Jakub Wójcicki, Teofil Wrzesiński, Bronisław Zaleski, oraz kilku świeckich: Jan Andrzejewski, Włodzimierz Bitner, August Hellman, Marcel Karczemny, Feliks Krzyżanowski, Waclaw Kulesza, Józef Leśniowski, Stanisław Netzer, Jan Perkowski, Henryk Pniewski oraz Bolesław Woźniak. Kompletne wykazy profesorów Seminarium Duchownego w Płocku, z podziałem na poszczególne lata 20-lecia międzywojennego, podaje wspomniany „Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri [...]”.²¹

Natomiast wśród szczególnych płockich społeczności kościelnych wymienić należy Kapitułę Katedralną, to znaczy grono duchownych skupionych wokół płockiej świątyni biskupiej, czyli katedry, przyjmujące na siebie pełnienie w niej – dla większej czci i chwały Bożej – liturgii specjalnie w tym celu ustalonej. W latach 1918-1939 wielkiej godności pralata tej kapituły dostąpili: m.in. Piotr Borniński, Piotr Dmochowski, Franciszek Jarniński, Franciszek Klimkiewicz, Tomasz Kowalewski, Adolf Modzelewski, Wincenty Petrykowski, Leon Wetmański. Z kolei do godności kanonika rzeczywistego w tym samym czasie wyniesieni zostali tacy kapłani jak np. Aleksander Dmochowski, Stanisław Figielski, Ignacy Lasocki, Władysław Mąkowski, Józef Michalak, Adam Pęski, Aleksander Rzewnicki, Antoni Smoliński, Adolf Piotr Szelażek, Kajetan Śmiechowski, Kazimierz Targowski, Józef Umiński, Ludwik Wilkoński.²²

²⁰ Zob. *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis plo-censis pro anno Domini 1918-1939*.

²¹ *Catalogus [...] pro anno Domini 1918-1939*.

²² *Catalogus [...] pro anno Domini 1918-1939*; zob. też: W. Góralski, *Skład osobowy kapituły płockiej w okresie rządów diecezją arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci...*, dz. cyt., s. 203-217.

Żywą łączność ze społeczeństwem utrzymywał arcypasterz przez proboszczów parafialnych, kapelanów kaplic i różnorodnych instytucji oraz organizacji, jak również prefektów szkolnych. Chętnie spotykał się z wiernymi osobiście w trakcie wizytacji biskupich, czy też przewodnicząc licznym uroczystościom, zebraniom i spotkaniom.²³

Głównym miejskim miejscem kultu w Płocku pozostawał, niezmiennie od lat, kościół farny, który ustępował miejsca tylko katedrze – świątyni, gdzie odbywały się uroczystości kościelne z udziałem biskupa, prałatów i kanoników kapituły oraz wspomagających ich wikariuszy. Z innych miejsc kultu trzeba wymienić w Płocku kościół poreformacki, kościół garnizonowy oraz kaplice przy szpitalach Trójcy Św. i św. Aleksego, w więzieniu, w zorganizowanym i uposażonym przez ks. Ignacego Lasockiego zakładzie wychowawczym przy Alejach zwanym „Stanisławówką”, w Instytucie Anioła Stróża, w zakładach opiekuńczych św. Józefa i św. Wincentego à Paulo oraz w II gimnazjum (męskim). Proboszczem fary był w tym czasie ks. kan. Adolf Modzelewski, w kościele poreformackim posługę kapłańską spełniali profesorowie Seminarium Duchownego, w kościele garnizonowym – chronologicznie ks. Feliks Słonicki, ks. Piotr Kontecki i ks. Alojzy Poszwa, a wymienione kaplice miały stałych swoich kapelanów wśród których byli np. Michał Bułowski, Tadeusz Dublewski, Józef Dzierżanowski, Marian Felicki, Henryk Godlewski, Waław Jezusek, Ignacy Lasocki, Józef Malinowski, Marian Okólski, Franciszek Sieczka, Kazimierz Starościński i Adam Zaleski.²⁴

Na formację religijną płockiej społeczności duży wpływ mieli jeszcze prefekci szkolni. W ich szeregach znaleźli się m. in. następujący duchowni: Bronisław Artke, Michał Bułowski, Leon Chojnacki, Aleksander Dmochowski, Stanisław Figielski, Roman Fronczak, Henryk Godlewski, Stanisław Jaźwiński, Bronisław Lutyński, Józef Malinowski, Józef Ogrodowicz, Alojzy Poszwa, Czesław Szelągowski.²⁵

Swoją wizję płockiej cząstki Kościoła katolickiego realizował A. J. Nowowiejski z wielkim rozmachem, angażując w to dzieło najlepsze predyspozycje wielu osób i ogromne środki materialne. W głośnych centrach uniwersyteckich Europy zachodniej wykształcił kadrę profesorską dla seminarium płockiego oraz przewodników duchowych wielu instytucji i organizacji diecezjalnych. Z ich pomocą mógł realizować kolejne przedsięwzięcia. Wśród dzieł materialnych wymienia się stale postępującą restaurację bazyliki katedralnej, rozbudowę Seminarium Duchownego i Muzeum Diecezjalnego. Poza tym miastu przybyło kilka zupełnie nowych obiektów, jak np. gmach Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego, domy Akcji Katolickiej przy ul. Tumskiej i Mostowej oraz farny Dom Parafialny przy ul. Dobrzyńskiej 7.

Więcej i dużo znaczniejszych zmian zaszło w Płocku podczas biskupstwa A. J. Nowowiejskiego i najczęściej za jego sprawą w sferze dzieł pozamaterialnych. Ery-

²³ Tamże.

²⁴ Catalogus [...] pro anno Domini 1918-1939.

²⁵ Catalogus [...] pro anno Domini 1924 s. 23; 1925 – 132-133; 1928 – 84; 1929 – 83; 1930 – 154; 1932 – 112; 1933 – 112; 1934 – 112

gowano Zgromadzenie Sióstr Pasjonistek,²⁶ powołano do życia szkołę organistowską,²⁷ reorganizacji poddany został proces kształcenia młodzieży do stanu kapłańskiego, w wyniku czego utworzono Liceum im. św. Stanisława Kostki²⁸; wyraźną rozbudową odnotowały plockie domy Zgromadzenia Sióstr Służek NMP Niepokalanej²⁹ oraz Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia,³⁰ gdzie – przy Starym Rynku w Płocku – w 1931 roku miało miejsce sławne dziś w całym katolickim świecie objawienie się Pana Jezusa Miłosiernego siostrze Faustynie Kowalskiej.

Zważywszy, że dotychczasowa parafia plocka była w 1930 r. zbyt wielka, „aby mogła wszystkich należycie obsłużyć, zwłaszcza że kościół parafialny nie stoi pośrodku miasta” oraz mając na uwadze zapewnienie wiernym lepszej opieki duchowej i przyjscia im z pomocą w pracy nad ich własnym doskonaleniem, powołana została w Płocku druga, obok fary, parafia miejska. Stworzono ją z dniem 1 stycznia 1931 r. na bazie kaplicy funkcjonującej na „Stanisławówce”, a prowadzenie jej powierzono księżom salezjanom.³¹ Ponadto ploczczanom, w niewspółmiernie większym stopniu niż pozostałym diecezjanom, stworzono dogodne warunki do aktywnej pracy w licznych nowych organizacjach chrześcijańskich, do pogłębienia wiary i wiedzy religijnej w otwieranych w Płocku i okolicy ośrodkach kształcenia katolickiego. Największą rolę odegrał tutaj powołany w 1930 r. Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej. W jego ramach pracowało bowiem szereg organizacji kościelnych i stowarzyszeń, jak np. Katolickie Stowarzyszenia mężów, kobiet, młodzieży męskiej i żeńskiej, pracownic domowych, robotników chrześcijańskich. Obejmował on też Bractwa różańcowe i III zakonu, Krucjatę Eucharystyczną i Stowarzyszenie Przenajświętszego Sakramentu.³² Natomiast spośród placówek

²⁶ B. Kulazińska, Matka Józefa Hałacińska założycielka Zgromadzenia SS Pasjonistek, London 1982; zob. też: W. Jezusek, Udział ks. Wetmańskiego w organizowaniu i rozwoju zgromadzenia sióstr pasjonistek, „Prawo Kanoniczne” 12: 1969 nr 1-2 s. 119-135.

²⁷ Zob. M. M. Grzybowski, Antoniak Józef, Słownik Polskich Teologów Katolickich 1918-1981 pod red. L. Grzebienia. Tom 5, Warszawa 1983 s. 51.

²⁸ S. Bońkowski, Dzieje zewnętrzne Seminarium Duchownego Niższego w Płocku w latach 1911-1939, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL” R. 22: 1975 z. 4 s. 79-87.

²⁹ Zob. M. Wojcik, Zgromadzenie Sióstr Służek NMP Niepokalanej. Tom I. Powstanie, rozwój i działalność w latach 1878-1918, Mariówka 1978; zob. też: A. Gretkowski, Społeczno-charytatywna działalność Zgromadzenia Sióstr Służek NMP Niepokalanej w diecezji plockiej w I połowie XX wieku, „Miesięcznik Pastorski Plocki” R. 86 (96): 2001 nr 12 s. 555-568.

³⁰ [A. Nowowiejski], Dzieje Instytutu Matki Bożej Miłosierdzia (1818-1907), Plock [1908]; J. R. Bar, Zgromadzenie Matki Bożej Miłosierdzia, „Prawo Kanoniczne” R. 9: 1966 nr 3-4; zob. też: A. Gretkowski, Praca Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w diecezji plockiej w I połowie XX wieku nad poprawą dziewcząt i niewiast upadłych, „Miesięcznik Pastorski Plocki” R. 87 (97): 2002 nr 1 s. 29-35.

³¹ Dekret o podziale parafii plockiej i utworzenia nowej parafii, „Miesięcznik Pastorski Plocki” R. 25: 1930 nr 12 s. 378.

³² Zob. I. Mroczkowski, G. Przybyłek, Powstanie i rozwój Akcji Katolickiej w diecezji plockiej za rządów abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej śmierci..., dz. cyt., s. 219-233.

kształceniowych obok Uniwersytetu Ludowego w podpłockich Proboszczewicach powołano w Płocku w 1938 r. Instytut Wyższej Kultury Religijnej o 3-letnim studium dla osób z wykształceniem średnim i wyższym.

W trosce o właściwe zachowanie i utrwalanie wprowadzanych zmian zarówno ogólnopolskich jak i lokalnych-płockich biskup Nowowiejski zwołał w Płocku dwa synody diecezjalne w 1927 r. i w 1938 r., które „dostosowały prawo diecezjalne do wymogów ogłoszonego w 1917 r. kodeksu prawa kanonicznego oraz do uchwał pierwszego polskiego synodu plenarnego z 1936 r. Ustawodawstwo przyjęte na synodzie płockim z 1938 r., oparte w przeważającej mierze na statutach synodalnych z 1927 r. regulowało przez dziesiątki lat całokształt spraw związanych z funkcjonowaniem diecezji.³³ Bardzo często płocki arcybiskup patronował odbywanym w Płocku konferencjom, naradom i zjazdom. Niektóre z nich, jak np. misyjne, miały charakter krajowy jako że A. J. Nowowiejski piastował funkcję pierwszego i dożywotniego prezesa Rady Krajowej Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce.³⁴

Głębką wiarę płocczan podtrzymywały pielgrzymki parafialne i ogólnodiecezjalne do Częstochowy i do Skępego, w pierwszych z nich często uczestniczyli biskupi płoccy, do Skępego natomiast chodzili płocczanie z księżmi parafialnymi co roku, za wyjątkiem czasu I wojny światowej. Wprawdzie w r. 1918 uczestniczyło w tej pielgrzymce zaledwie kilkaset osób, ale iż w 1919 r. „zebrało się około 1600 osób; po przyłączeniu się zaś po drodze pielgrzymów do kompanii płockiej, przedstawiała się imponująco, bo liczyła przeszło 2 tysiące [...] Majestatyczny był powrót kompanii płockiej w środę wieczorem przy świetle latarni kolorowych; na spotkanie pielgrzymów wyszło do parowy kilka tysięcy mieszkańców miasta”.³⁵

Płock i jego mieszkańcy zawdzięczają swemu Arcybiskupowi zapewne dużo, dużo więcej niż dotąd na ten temat napisano. Do historii Płocka, Mazowsza i Polski przeszła patriotyczna i apostołska postawa biskupa z czasu wojny i doświadczeń losowych. Gdy oto ze wschodu do centrum zaczęły uciekać przed bolszewikami rzesze uchodźców, w liście z 19 lipca 1920 r. napisał: „Niech w razie potrzeby w każdej parafii utworzy się komitet pod przewodnictwem ks. proboszcza, który by się zajął rozmieszczeniem nieszczęśliwych. Co dzisiaj ich spotkało, może nas spotkać jutro”. Zachęcał też do tworzenia oddziałów Armii Ochotniczej, złożonych z wiernych z terenu diecezji płockiej, a na kilka dni przed wkroczeniem wojsk sowieckich na ziemię diecezji płockiej wystosował do wszystkich dziekanów i proboszczów apel wzywający duchowieństwo do poświęceń w obliczu niebezpieczeństwa grożącego Polsce i wierze katolickiej. W orędziu wydanym 30 lipca 1920 r.

³³ Por. T. Kozłowski, Ustawodawstwo diecezji płockiej po 1733 r. i jego wpływ na synod Arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego z 1927 r. Studium prawno-historyczne, Lublin 1983 [mps pracy magisterskiej – ADP]; zob. W. Góralski, Diecezja płocka i jej synody na przyszytych wiekach [w] XLII synod diecezji płockiej (1987-1991), Płock 1992 s. 25.

³⁴ A. Fabisiak, Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski pierwszy Prezes Rady Krajowej Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce, Warszawa 2002 [mps pracy magisterskiej – ADP].

³⁵ Z pielgrzymki do Skępego, „Kurier Płocki” R. 5: 1919 nr 205 s. 3 z 12 września 1919 r.

po prostu wezwał księży do pozostania w swoich parafiach mimo grożącego im wielkiego niebezpieczeństwa ze strony najeźdźcy. W następnym orędziu z 11 sierpnia przypominał jeszcze: „Kapłan ani podczas zarazy, ani podczas wojny uchościć nie może. W takich razach trzeba być bohaterem. Gdyby ktoś, quod Deus avertat, opuścił stanowisko swoje, niech wie, że naraża się na kary kościelne i pozbawienie swego zaszczytnego urzędu pasterza”.³⁶ Słowa te, poparte przez A. J. Nowowiejskiego w latach 1914-17, 1920 i 1939 jego odważnym choć ryzykownym pozostawaniem w plockim domu biskupim, były niejednokrotnie, także dla wielu płocczan w ich trudnych chwilach, źródłem krzepiącej otuchy.

Wymowne są też jego listy i odezwy, jego dorobek naukowy, jego patriotyzm i jego świętość. Był za to bardzo wysoko ceniony w Watykanie, w Warszawie i w Płocku, przez dostojników kościelnych i państwowych. Benedykt XV nadał mu tytuł hrabiego rzymskiego, Pius XI – arcybiskupa sylieńskiego; w 1931 r., z okazji 50-lecia kapłaństwa Prezydent Rzeczypospolitej uhonorował bpa Nowowiejskiego Krzyżem Kawalerskim z Gwiazdą, Uniwersytet Warszawski – doktorem honoris causa, Rada Miejska Płocka – dyplomem honorowego obywatelstwa, a Towarzystwo Naukowe Płockie – dyplomem honorowego członkostwa.³⁷

Opatrznościowy promotor wymienionych i wielu innych jeszcze wielkich dzieł plockich, które w sumie zaświadczyły przeciw niemu samemu przed prześladowcą hitlerowskim, dostąpił – wespół ze swym sufraganiem Leonem Wetmańskim – w 1941 r. w obozie działdowskim Bożej łaski męczeństwa. W 58 lat później, 13 czerwca 1999 r. dostąpili oni honorów najwyższych: w grupie 108 męczenników – ofiar II wojny światowej zaliczeni zostali do grona błogosławionych, postaci godnych czci należnej najwierniejszym sługom Pana.³⁸

I chyba tylko na karby przysłowiowej ironii losu należy złożyć brak obszernej i wyczerpującej biografii poświęconej A. J. Nowowiejskiemu. Wprawdzie od jego męczeńskiej śmierci w obozie działdowskim w 1941 roku postaci tej poświęcono dotąd kilka obszerniejszych biogramów i mniej więcej tyle samo opracowań książkowych, to jednak żadna z nich nie spełnia do końca wszystkich wymogów tego rodzaju dzieła. Oczywiście, kryteriom tym nie odpowiadają też dwa inne jeszcze opracowania, a mianowicie „Kalendarium” Arcybiskupa i praca zbiorowa wydana w 50-tą rocznicę jego męczeńskiej śmierci.³⁹

³⁶ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995 s. 81-2; zob. też „Miesięcznik Pasterski Płocki” R. 15: 1920 nr 7 s. 112, nr 8 s. 119; zob. M. M. Grzybowski, *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990 s. 18.

³⁷ Wł. Mąkowski, *Pięćdziesiąt lat 1881-1931 pracy kapłańskiej J. E. Ks. Arcybiskupa D-ra Ant. J. Nowowiejskiego Biskupa Płockiego*. Odbitka z „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”, Płock 1931; zob. też: M. M. Grzybowski, *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski [w] Honorowi obywatele miasta Płocka 1921-1985*, Płock 1989 s. 35-44.

³⁸ W. Góralski, *Będziecie moimi świadkami* [wyd. 2], Płock 1999.

³⁹ *Kalendarium życia Antoniego Juliana Nowowiejskiego...*, dz. cyt.; *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejskiego (1908-1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci...* dz. cyt.

Wysoka stawka na kadry

Płock międzywojenny był świadkiem wielkiej gry, jaką podjął A. J. Nowowiejski jeszcze jako regens Seminarium, i kontynuował ją już jako biskup, o zapewnienie kierowanej przez siebie części Kościoła katolickiego doskonałej kadry, co z kolei mogło dopiero gwarantować właściwą pracę na rzecz wiernych zarówno z samego Płocka jak też i całej diecezji. Przedsięwzięcie realizowane było w dwu płaszczyznach równocześnie. Pierwszy z tych poziomów – to reforma seminarium diecezjalnego, zmierzająca do poprawy warunków socjalnych młodzieży i podniesienia poziomu wykładów profesorskich, aby kształcić więcej młodych kapłanów i tym lepiej przygotowywać ich do podjęcia odpowiedzialnej posługi jako wikariuszy i proboszczów w licznych parafiach, jako prefektów w szkołach oraz jako kapelanów dla zgromadzeń, stowarzyszeń, organizacji i innych jeszcze społeczności. Drugi poziom dotyczył kadry profesorskiej dla tej uczelni, gdyż dopiero wysoko kształceni i pobożni księża profesorowie i moderatorzy mogli gwarantować pomysłny proces naukowo-wychowawczy adeptów do stanu kapłańskiego.

Pierwsze konkretne decyzje zapadły w 1914 r., w wyniku których przystąpiono do budowy nowego gmachu dla uczelni wg planu Oskara Sosnowskiego. Dwupiętrowy, nowoczesnie zaprojektowany budynek, w stylu renesansowym – mimo przerwy w budowie spowodowanej działaniami wojennymi – otworzył podwoje już we wrześniu 1916 r. Uroczystości jego poświęcenia dokonał sam ksiądz Biskup. W latach 1924-25 wzniesiono – według projektu Stefana Szyllera – nowy dom jednopiętrowy z przeznaczeniem na mieszkania profesorskie. „Duże nasilenie prac budowlanych przypadło na lata 1925-1929. Wiosną 1925 rozpoczęto budowę nowego dwupiętrowego gmachu dla Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego. Budowę ukończono wiosną 1928 r.⁴⁰ W latach 1928-29 – zgodnie z planami architekta Morawskiego z Warszawy – rozbudowano gmach Seminarium, wydłużając jego skrzydło w stronę ogrodu i dodając drugie piętro. Tę część gmachu od strony ogrodu nazwali alumni w swoim żargonie „Castel Gandolfo”. Tuż przed wojną z funduszy ks. dyrektora Bolesława Strzeszewskiego zbudowano budynek, w którym wychowankowie seminarium mogli uprawiać sport i gimnastykę”.⁴¹ Te maksymalnie i optymalnie zakrojone plany zamknęła – bądź co bądź – luksusowa choć skądinąd potrzebna i pożyteczna inwestycja: letnisko dla profesorów i alumnów wybudowane w 1929 r. w Brwilnie nad Wisłą, na cześć fundatora nazwana „Antoniówką”.⁴²

Przedsięwzięcia te wzbudziły zainteresowanie i uznanie Watykanu oraz władz polskich państwowych: w 1910 r. (na 200-lecie Seminarium) Stolica Apostolska udzieliła płockiej uczelni duchownej przywileju nadawania stopnia bakałarza

⁴⁰ Poświęcenie Biblioteki Seminaryjskiej i Archiwum Diecezjalnego w Płocku, dnia 29 kwietnia r. b., „Miesięcznik Pasterski Płocki” R. 23: 1928 nr 5 s. 146-148. Zob. też: Przemówienie Arcypasterza przy poświęceniu Biblioteki Seminaryjskiej i Archiwum Diecezjalnym, tamże s. 148-155.

⁴¹ M. M. Grzybowski, *Z dziejów Seminarium Duchownego...*, dz. cyt., s. 22.

⁴² M. M. Grzybowski, M. Piotrowski, „Antoniówka”. Letnisko Płockiego Seminarium Duchownego 1926-1962, Płock 2000.

z teologii. Powstałe natomiast w 1916 r. tzw. Niższe Seminarium Duchowne o profilu licealnym otrzymało prawa przynależne gimnazjom państwowym. W 1925 r. Wyższe Seminarium płockie otrzymało na mocy stosownego rozporządzenia Rady Ministrów status wyższej uczelni.

Inwestycjom tym towarzyszyło kształcenie zdolniejszych i najlepiej zapowiadających się wychowanków Seminarium w najlepszych polskich i europejskich centrach uniwersyteckich. W kraju to uczelnie warszawskie, krakowskie i lwowskie, za granicą natomiast – uniwersytety belgijskie (Lowanium), francuskie (Grenoble, Lille, Paryż, Strasburg), szwajcarskie (Fryburg) i włoskie (Rzym). Skierowanych zostało tam kilkudziesięciu młodych księży z Płocka, m.in.: Roman Berliński, Tadeusz Dublewski, Stanisław Dulczewski, Józef Dzierżanowski, Wacław Jezusek, Józef Góralski, Wincenty Helenowski, Czesław Kaczmarek, Franciszek Klimkiewicz, Antoni Kuśmierczyk, Ignacy Marciniak, Władysław Mąkowski, Józef Michalak, Czesław Pacuszka, Alojzy Poszwa, Feliks Słonicki, Franciszek Sokolowski, Bolesław Strzeszewski, Leonard Świdorski, Adolf Szlążek, Jan Szydłowski, Józef Umiński, Stefan Walczykiewicz, Wincenty Walendziak, Seweryn Wyczałkowski, Adam Zaleski, Bronisław Zaleski, Mieczysław Żywczyński.

Po odbyciu studiów obejmowali oni katedry profesorskie w Seminarium, zajmowali stanowiska patronów organizacji społeczno – zawodowych, kapelanów i prefektów. W ten sposób ksiądz Arcybiskup doczekał się nie tylko wysoko kształconej kadry profesorskiej, ale zapewnił też dobrych przewodników duchowych młodzieży wszystkich pozostałych szkół płockich, chorym w szpitalach, żołnierzom płockiego garnizonu, płockiej „Zgodzie” oraz wielu, wielu innym jeszcze organizacjom i społecznościom.

Warunki te nie uszły uwadze młodzieży płockiej, a szczególnie noszącym się z zamiarem poświęcenia życia sprawie Bożej. Coraz rzadziej zaczęto więc wybierać pozapłockie szkoły i uczelnie. Zaobserwowano nawet rosnący napływ do Płocka zdolnej młodzieży z Kujaw, Warmii i Wielkopolski.

Zainteresowanie diecezjalnymi placówkami naukowymi Płocka w latach 1916-1939 przedstawiają poniższe dwa zestawienia tabelaryczne:

Tab. 1. Liczba uczniów w klasach Liceum Diecezjalnego

Rok szkolny	Liczba uczniów w poszczególnych klasach						Razem
	I	II	III	IV	V	VI	
1916/17	36	6	20	17	–	–	79
1917/18	26	25	11	16	–	–	78
1918/19	20	27	23	9	–	–	79
1919/20	28	12	25	18	–	–	83
1920/21	23	16	9	22	–	–	70

1921/22	29	23	15	8	–	–	75
1922/23	30	18	19	9	–	–	76
1923/24	26	33	18	9	19	–	105
1924/25	36	41	21	12	7	–	117
1925/26	38	33	26	8	10	–	115
1926/27	44	30	28	17	7	–	126
1927/28	70	41	20	29	14	–	174
1928/29	78	46	17	18	25	–	184
1929/30	64	48	35	9	15	–	171
1930/31	64	49	35	22	9	–	179
1931/32	48	49	42	32	22	–	193
1932/33	42	43	42	37	31	–	195
1933/34	22	36	37	35	28	31	189
1934/35	31	31	30	19	32	24	167
1935/36	35	27	32	28	26	31	179
1936/37	30	29	23	30	24	27	163
1937/38	30	30	27	23	14	21	145
1938/39	32	28	29	27	22	12	150
Razem	882	721	584	454	305	146	3092

Pierwsza matura odbyła się w 1919 r. Zakończone 21 czerwca „egzamin-y odbywały się pod przewodnictwem p. W. Jezierskiego, delegata Ministerstwa W. R. i O. P. wizytatora szkół średnich. Do egzaminów ustnych i piśmiennych stanęło 9-ciu wychowalców liceum i wszyscy otrzymali maturę, przy czym dwóch z odznaczeniem. Otrzymali świadectwa następujący uczni: St. Buczyński, Z. Cybulski, T. Duplewski (z odznaczeniem), J. Dzierżanowski, M. Jakubiak, I. Marciniak (z odznaczeniem), St. Morawski, A. Rachuba i M. Szumowski”.⁴³

Tab. 2. Liczba uczniów na kursach filozoficzno – teologicznych Płockiego Seminarium Duchownego

Rok akadem.	Liczba uczniów na poszczególnych kursach						Razem
	I	II	III	IV	V	VI	
1916/17	5	8	13	5	–	–	31

⁴³ Egzamin-y dojrzałości w liceum płockim, „Kurier Płocki” R. 5: 1919 nr 138 s. 3 z 24 czerwca 1919 r.

1917/18	12	4	6	12	–	–	34
1918/19	16	–	10	4	5	–	35
1919/20	3	12	–	9	4	–	28
1920/21	13	5	11	–	8	–	37
1921/22	17	12	3	11	–	–	43
1922/23	5	14	11	3	8	–	41
1923/24	8	5	13	11	3	–	40
1924/25	14	–	7	4	13	11	49
1925/26	11	15	–	7	4	11	48
1926/27	14	10	16	–	7	4	51
1927/28	10	14	9	15	–	7	55
1928/29	26	10	14	8	15	–	73
1929/30	21	21	11	13	7	15	88
1930/31	17	23	19	10	13	6	88
1931/32	20	15	23	19	9	13	99
1932/33	24	13	14	16	20	9	96
1933/34	22	23	10	14	16	17	102
1934/35	26	19	21	7	10	16	99
1935/36	20	22	15	22	7	10	96
1936/37	15	16	20	14	22	7	94
1937/38	10	12	16	20	14	20	92
1938/39	11	8	12	14	19	14	78
Razem	340	281	274	238	204	160	1497

Płocki krąg miłosierdzia

W pierwszej połowie XX wieku co najmniej dwa razy zauważono w Polsce interesujące zjawiska, które – biorąc swój początek z Płocka – na stałe wpisały się do ogólnonarodowej kultury duchowej. Najpierw, w latach dwudziestych, za sprawą wielkiego dorobku naukowego bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w dziedzinie liturgii kościelnej z uznaniem zaczęto mówić o tzw. płockim kręgu liturgicznym,⁴⁴ w latach trzydziestych natomiast przypomniane zostało w Płocku

⁴⁴ A. Rojewski, Liturgia w wykładzie arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [w] Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). W pięćdziesiąt rocznicę męczeńskiej

i powoli zaczęło stąd promieniować, zataczając coraz większe kręgi, także poza granice Polski i Europy, święte Boże miłosierdzie.

Pierwszy krąg zdominował arcybiskup diecezji i jemu słusznie przypisano tutaj największe zasługi pioniera odnowy liturgicznej w Polsce. Drugi z płockich kręgów jest zjawiskiem już bardziej złożonym, a nawet skomplikowanym, ma dłuższą historię i obejmuje co najmniej kilka postaci, które odegrały w nim swoje historyczne role. Owa dłuższa historia dotyczy płockiego ruchu charytatywnego, którego początki sięgają ostatniej ćwierci XIX wieku. „wczesną filantropię na rzecz biednych podjęły w Płocku środowiska świeckie i kościelne dwóch wyznań: Kościoła rzymsko-katolickiego i mariawitów, którzy swój dom modlitwy nazwali nawet Świątynią Miłosierdzia Bożego. Z biegiem czasu, kiedy w latach dwudziestych ubiegłego stulecia katolicki ruch charytatywny skupiony wokół miejscowego Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności zdystansował wszystkie inne podobne działania”,⁴⁵ jego fizycznym i duchowym kierownikiem został bp Leon Wetmański – sufragan Biskupa Płockiego. To nowe przewodnictwo wniosło do całej organizacji – poza formalnym jej przekształceniem w Katolickie Towarzystwo Dobroczynności diecezji płockiej „Caritas” – wiele nowych wartościowych impulsów i elementów, np. reaktywowano Tanią Kuchnię, otworzono przedszkole i szwalnię, internat dla dziewcząt, pensjonat kobiety, księgarnię oraz wypożyczalnię książek religijnych. Od 1933 r. zaczęto organizować „Dzień chorych”,⁴⁶ a w 3 lata później za sprawą bpa Leona Wetmańskiego powstało w Płocku dla wspomnienia wysiłków caritasowych Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo.⁴⁷

Owocna praca płockiego Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności „Caritas”, prowadzona w dużej części przez siostrę służkę Stefanę Głodowską – absolwentkę Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu, oraz owocna działalność Pań Miłosierdzia, której aktywnie przewodniczyła Wanda Grabowska,⁴⁸ walnie przyczyniły się do pełnej likwidacji żebractwa w Płocku; natomiast świadczona pomoc materialna, ubogacana wsparciem duchowym i innymi przedsięwzięciami – systematycznie, choć powoli, zmniejszały stan liczebny osób utrzymujących się wyłącznie z pomocy „Caritasu”. W ten sposób organizacja ta w latach trzydziestych stała się na terenie miasta jedyną instytucją skutecznie wspierająca najbardziej potrzebujących ludzi Płocka.

Z początkiem lat trzydziestych XX wieku, kiedy – jak to już stwierdziliśmy – udało się wypracować w Płocku skuteczne metody materialnej pomocy najbardziej potrzebującym

śmierci..., dz. cyt., s. 287-359.

⁴⁵ Zob. S. Głodowska, Caritas Płocka. Pięćdziesięcioletnia działalność Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Płocku 1881-1931, Płock 1931.

⁴⁶ S. Głodowska, Kronika „Caritas” w Płocku 1931-1941 [mps ADP]; zob. też: T. Durszewicz, Biskupa Leona Wetmańskiego działalność charytatywna i jej teologiczna motywacja, Płock 1995.

⁴⁷ Księga Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia [mps – ADP].

⁴⁸ Z. Gergovich, Wanda Grabowska, Londyn 1975.

– przy Starym Rynku, w Domu Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia, mniej więcej w połowie drogi dzielącej dom zajmowany przez bpa Leona Wetmańskiego od mariawickiej Świątyni Miłosierdzia Bożego, nastąpiło zdarzenie niezwykle, cudowne, święte. 22 lutego 1931 roku Faustyna Kowalska – probantka wspomnianego Zgromadzenia dostała wielkiej łaski. Opisała to później następującymi słowami: „Wieczorem, kiedy byłam w celi, ujrzałam Pana Jezusa ubranego w szacie białej. Jedna ręka wzniesiona do błogosławieństwa, a druga dotykała szaty na piersiach. Z uchylenia szaty na piersiach wychodziły dwa wielkie promienie, jeden czerwony, a drugi biały. W milczeniu wpatrywałam się w Pana, dusza moja była przejęta bojaźnią, ale i radością wielką. Po chwili powiedział mi Jezus: „Wymaluj obraz według rysunku, który widzisz, z podpisem: Jezu, ufam Tobie. Pragnę, aby ten obraz czczono najpierw w kaplicy waszej i na całym świecie. Obiecuję, że dusza, która czcić będzie ten obraz, nie zginie. Obiecuję także, już tu na ziemi, zwycięstwo nad nieprzyjaciółmi, a szczególnie w godzinie śmierci. Ja sam bronię ją będą jako swej chwały”.

Kiedy o tym powiedziałam spowiednikowi, otrzymałam taką odpowiedź, że: To się tyczy duszy twojej. Mówi mi tak: maluj obraz Boży w duszy swojej. Kiedy odeszłam od konfesjonału, usłyszałam znowu takie słowa: „Mój obraz w duszy twojej jest. Ja pragnę, aby było Miłosierdzia święto. Chcę, aby ten obraz, który wymalujesz pędzlem, był uroczystie poświęcony w pierwszą niedzielę po Wielkanocy, ta niedziela ma być świętem Miłosierdzia. Pragnę, ażeby kapłani głosili to wielkie miłosierdzie moje względem dusz grzesznych. Niech się nie lęka zbliżyć do mnie grzesznik. Pałać mnie płomieniem miłosierdzia, chcę je wylać na dusze ludzkie”. Skarżył się Jezus do mnie tymi słowami: „Nieufność dusz rozdziera wnętrzności moje. Jeszcze więcej mnie boli nieufność duszy wybranej: pomimo niewyczerpanej miłości mojej – nie dowierzają mi, nawet śmierć moja nie wystarcza im. Biada duszy, która ich nadużyje”.

Kiedy o tym powiedziałam matce przełożonej, że Bóg tego żąda ode mnie, odpowiedziała mi matka przełożona, żeby Jezus dał wyraźniej poznać przez jakiś znak.

Kiedy prosiłam Pana Jezusa o jakiś znak na świadectwo, iż – prawdziwie Ty jesteś Bóg i Pan mój, i od Ciebie pochodzą te żądania, na to usłyszałam taki głos wewnętrzny: „Dam poznać przełożonym przez łaski, których udzielił przez ten obraz”.

Kiedy chciałam się usunąć od tych natchnień, Bóg mi powiedział, że będzie żądał w dzień sądu ode mnie wielkiej liczby dusz”.⁴⁹

W 70 lat po tym wielkim świętym zdarzeniu przy Starym Rynku plockim, gdzie obecnie jest Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, kiedy w plockim Domu Zgromadzenia centralne miejsce zajmują pospół Chrystus wystawiony w Najświętszym Sakramencie i Jego obraz z podpisem „Jezu, ufam Tobie”, a tuż obok okazywany jest szacunek świętym relikwiom byłej probantki Faustyny Kowal-

⁴⁹ Błogosławiona s. M. Faustyna Kowalska, Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej, Warszawa 1993 s. 36-37.

skiej, kiedy pierwsza niedziela po Wielkiejnocy jest świętem Miłosierdzia Bożego, kiedy kult tej tajemnicy Bożej przenika w coraz odleglejsze od Płocka i Polski strony świata – może się wydawać (choć nie są znane w tej sprawie żadne przekazy), że bp Leon Wetmański, autor wydanych w 1939 r. konferencji poświęconych miłosierdziu,⁵⁰ faktycznie był wielkim świętym sługą Bożego Miłosierdzia. Dzisiaj, znając jego dzieło i opinię Kościoła o jego zaangażowaniu w sprawy ludzkie w aspekcie Bożym,⁵¹ wolno nam mniemać, iż należał on do pierwszych w naszym mieście kapłanów, którzy wedle życzenia Pana Jezusa wyrażonego w Płocku 22 lutego 1931 r. chętnie i efektywnie podjęli dzieło głoszenia wielkiego miłosierdzia Bożego względem dusz grzesznych.

Życie katolickie Płocka czasów II Rzeczypospolitej charakteryzowało się obecnością osób duchownych i treści religijnych w licznych dziedzinach życia społeczności miejskiej, jak również obecnością spraw i tematów świeckich w programach pracy Kościoła katolickiego. Świadczyła o tym nie tylko praca księży prefektów w szkołach, czy księży kapelanów w stowarzyszeniach, organizacjach i innych społecznościach. Duchowni pracowali też w radzie miejskiej, byli członkami Towarzystwa Naukowego Płockiego, Towarzystwa Dobroczynności, Spółdzielczego Stowarzyszenia Spożywców „Zgoda” i wielu innych instytucji o charakterze naukowym, charytatywnym, kulturalno-oświatowym i gospodarczo-społecznym. Z kolei duża rzesza osób świeckich aktywnie pracowała w instytucjach kościelnych i organizacjach religijnych. Zapewne i z tej racji każde większe wydarzenie w mieście gromadziło – z udziałem duchowieństwa i władz miejskich – rzesze uczestników. Tak było, kiedy Płock gościł wielkich mężów stanu jak np. Wizytatora Apostolskiego Achillesa Rattiego, Marszałka Józefa Piłsudskiego, Prezydenta Ignacego Mościckiego, Marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego, czy gen. Józefa Hallera. Podobnie było, kiedy miasto organizowało wielkie zjazdy, kongresy, czy konferencje katolickie. Płock 20-lecia międzywojennego zazwyczaj tłumnie, i najczęściej wspólnie z kapłanami przeżywał swoje znaczniejsze chwile; gorąco witał zarówno pielgrzymów powracających z Częstochowy czy Skępego jak też swoje pułki wojskowe jesienią powracające z poligonów do koszar; tłumnie oddawał cześć prochom Juliusza Słowackiego, jak i relikwiom św. Stanisława Kostki, kiedy to Wisłą właśnie przez Płock powracały z obczyzny do Polski. W sumie, żywy duch wiary wspólnie z gorącym patriotyzmem, przyniosły tej społeczności owoc stokrotny: z rąk Marszałka Józefa Piłsudskiego – Krzyż Walecznych za obronę miasta w 1920 r. oraz wyniesienie w 1999 r. przez Papieża Jana Pawła II, do godności błogosławionych, dwóch płockich biskupów – ofiar II wojny światowej.

⁵⁰ L. Wetmański, Miłosierdzie. Konferencje wygłoszone na zebraniach Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia w Płocku, Płock 1939.

⁵¹ H. Seweryniak, R. Bednarczyk, Ojcostwo i miłosierdzie..., dz. cyt.